

Монгол улсад бодлого
түвшинд ЦАСудалгааг
ашиглаж байгаа нь

ТОВЧИЛСОН ҮГСИЙН ЖАГСААЛТ

- КТХЯ - Компьютерт суурилсан хувийн ярилцлага хийх CATI
- ТСБС - Тооллого ба судалгаа боловсруулалтын систем
- ОУХБ - Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага
- АТХС – Амьжиргааны түвшний хэмжилтийн судалгаа
- ХНХЯ – Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын яам
- МФС – Монголын феминист сүлжээ
- МЦАС – Монголын цаг ашиглалтын судалгаа
- ЖҮХ – Жендэрийн үндэсний хороо
- ҮСГ – Үндэсний статистикийн газар
- ЦТХЯ – Цаасан асуулга ашиглан ярилцлага хийх PAPI
- ШОУУХХАА – Шведийн олон улсын хөгжлийн хамтын ажиллагааны агентлаг
- ҮБС – Үндэсний бүртгэлийн систем
- НСБ – Нийгмийн статистикт зориулсан статистикийн багц
- ЦАС – Цаг ашиглалтын судалгаа
- НҮБХХ – НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөр

ХУРААНГУЙ

Unpaid Гол төлөв эмэгтэйчүүд ба охидын цалин хөлсгүй хийдэг асран халамжлах асрах ажил нь хүний чадавхийг хөгжүүлж, хөдөлмөрийн зах зээлийг хадгалж, эдийн засгийг ажиллуулж, өсөх боломжийг олгодог. Гэвч цалин хөлсгүйгээр асрах ажил тэгш бус хуваарилагддаг тул эмэгтэйчүүд ба охидын хөдөлмөрийн зах зээлд оролцох, сургуульд суралцах зэрэг сонголтуудыг хязгаарлаж байдаг. Цалин хөлсгүй асрах ажлыг хэмжих гол хэрэгсэл болох цаг ашиглалтын өгөгдөл нь жендэрийн тэгш бус байдлыг арилгах, энэ ажлыг дахин хуваарилах, эмэгтэйчүүдийн ажлын ачааллыг бууруулах, хөдөлмөрийн зах зээлд оролцохыг дэмжих, хүчирхэг эдийн засгийг бий болгох бодлогын хувилбаруудыг боловсруулах буюу шинжлэхэд томоохон хувь нэмэр оруулж чадна. Data2X нь улс орнуудын цаг ашиглалтын өгөгдөл цуглуулах туршлага, бодлого боловсруулахад цаг ашиглалтын өгөгдлийн гүйцэтгэх үүргийг харилцан адилгүй нөхцөл байдалд судлах зорилгоор хэд хэдэн улс орны кейс судалгааг гаргасан байдаг. Кени, Монгол, Сенегал ба Өмнөд Солонгос гэх дөрвөн улсын тохиолдол бүрд цаг ашиглалтын талаарх үндэсний судалгааны сэдэл, гол онцлог, өгөгдлийн бодлогын нөлөөлөл, бодлогын хэлэлцүүлэг, бодлого боловсруулахад өгөгдлийн ашиглалтыг судалсан байдаг. Улмаар кейс судалгаанууд нь улс орны түвшинд эдгээр өгөгдлийг ашиглахад нөлөөлөх хүчин зүйлс болон бэрхшээлийг тодорхойлдог. Уг кейс судалгаа нь Монголын цаг ашиглалтын судалгааг үндэсний хэмжээнд хийсэн туршлагыг судалсан.

Монгол Улс 1990-ээд оны эхээр төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгаас зах зээлийн эдийн засагт шилжих үед олон улсын хандивлагчид ба үндэсний бодлого боловсруулагчдад уг улсын хүн амын нийгэм эдийн засаг, хүн ам зүйн онцлог, тэр дундаа жендэрийн ялгаа зэрэг үндсэн мэдээлэл шаардлагатай болсон билээ. Энэ үед бодлого хэрэгжүүлэгчид эмэгтэйчүүдийн оролцоо, тэдний сайн сайхан байдлын талаар илүү их өгөгдөл цуглуулахыг уриалсан НҮБ-ын 1995 оны Бээжингийн хуралд оролцож, тунхаглал ба үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр батлагдахад байсан нь эмэгтэйчүүдийн талаарх мэдээлэл ба өгөгдөл цуглуулах, цаг ашиглалтын судалгаа (ЦАС) явуулах гол сэдэл болсон байна. Монгол Улс 2000 онд НҮБХХ-тэй хамтран цаг ашиглалтын туршилтын судалгааг эхлүүлсэн. 2004 онд Монгол Улсын Статистикийн Тухай Хуульд ЦАС-ыг дөрвөн жил тутамд явуулж, төрөөс санхүүжүүлэх шаардлагатай гэсэн нэмэлт өөрчлөлт оруулсан. Анхны үндэсний судалгааг 2007 онд явуулсан.

Судлаачид 2015, 2019 оны ЦАС-ны өгөгдлийг ашиглан Монгол Улсын цалин хөлсгүй асархуйн салбарын хэмжээ 2015 онд ДНБ-ий 17 хувь, 2019 онд ДНБ-ий 15.3 хувь байсан гэж тооцоолсон.^{1,2} 2019 оны судалгаагаар хөдөлмөрийн насны эмэгтэйчүүд (18–59) ижил насны эрэгтэйчүүдээс 2.8 дахин их цагийг цалингүй асаргааны ажилд зарцуулдаг болохыг харуулж байна. Монголын цаг ашиглалтын судалгааны (МЦАС) 2011, 2015, 2019 оны үр дүнгээр жендэрийн тэгш байдлын талыг судлагааг дотоод ба гадаадын эрдэмтэн судлаачид, иргэний нийгмийн байгууллага, төрийн байгууллагууд өргөнөөр ашигласан байна. Цаг ашиглалт ба асархуйн эдийн засгийн шинжилгээ нь эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөрийн зах зээлийн оролцоо яагаад буурч байгаа, бэлчээрийн мал аж ахуйн өрхүүд ийм тусгаарлагдсан нөхцөлд асаргааг хэрхэн зохион байгуулдаг, төрөлтийн түвшин яагаад өсөхгүй байгаа, нэг хүнд ногдох эдийн засгийн өсөлт яагаад зогсонги байдалд байгаа буюу жендэрийн цалингийн зөрүү яагаад багасахгүй байгааг ойлгоход тусалдаг.

1 Элизабет М. Кинг, Ханна Л. Рэндольф, Мариа С. Флоро, Жу Ён Су. 2021 “Хүн ам зүй, эрүүл мэнд, эдийн засгийн шилжилт ба асаргааны ирээдүйн ачаалал.” Дэлхийн хөгжил, 140.

2 У. Уран-Өлзий. 2023. “Монгол улсын цалингүй асаргааны салбарыг хэмжих нь” Хүн ам зүйн сэтгүүл, 33. <https://catalog.num.edu.mn/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=131837>.

Цаг ашиглалтын өгөгдлийг ашигласан өндөр чанартай судалгаа нь 2024 оны 6-р сарын парламентын сонгууль хүртэл бодлогод багахан нөлөө үзүүлсэн бөгөөд энэхүү кейс судалгаагаар шинэ засгийн газрын эвсэл байгуулагдахаас өмнө цаг ашиглалтын өгөгдөлд тулгуурласан хөдөлмөрийн бодлогод нөлөөлсөн нэг л тохиолдлыг тодорхойлсон байдаг - жендэрийн тэгш байдлын үндэсний хорооны удирдсан засгийн газрын баримт бичигт цаг ашиглалтын өгөгдлийг ашиглах, цалингүй асаргаа, нийгмийн хэм хэмжээний талаарх яриа хэлэлцээ нь 2021 онд Хөдөлмөрийн тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулахад хүргэсэн байх магадлалтай. Гэхдээ, засгийн газрын жендэрийн агентлагуудаас гадуур энэ өгөгдлийг бодлого боловсруулахад ашиглах улс төрийн хүсэл эрмэлзэл бага байсан. Одоогийн өгөгдөлтэй холбоотой асуудлууд, ялангуяа өгөгдлийн зөрүү нь өгөгдлийг хязгаарлагдмал хэмжээгээр ашиглахад нөлөөлсөн байх магадлалтай.

Энэ хандлага өөрчлөгдөж байж болзошгүй. Учир нь саяхан МЦАС-ны тайлан, судалгааны үр дүн, судалгааны хүчин чармайлт нь шинээр байгуулагдсан эвслийн засгийн газрын 2024-2028 оны бодлогын хөтөлбөртөө асархуйн асуудлыг оруулахад нөлөөлсөн. Асрах эдийн засгийн бодлогын тэргүүлэх чиглэлүүдийг намын жендэрийн тэгш байдлын бодлогын мөрийн хөтөлбөрөөс шууд авсан бөгөөд цаг ашиглалтын өгөгдөл, шинжилгээнд тулгуурласан. Асархуйн эдийн засаг Монгол Улсын бодлогын хөтөлбөрт анх удаа ийм чухал байр суурь эзэлж байгаа бөгөөд энэ нь цаг ашиглалтын өгөгдөлд шууд нөлөөлөх магадлалтай.

Засгийн газрын бодлогын хөтөлбөрт асархуйн асуудлуудыг оруулах нь чанартай өгөгдөлд нэвтрэх, иргэний нийгэм, эрдэм шинжилгээний байгууллагууд, төрийн байгууллагууд, яамд ба судалгааны үр дүнгийн өргөн цар хүрээтэй хэвлэл мэдээллийн хамтын ажиллагааны үр дүнд хийгдсэн. Асархуйн бодлогын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд ихээхэн хэмжээний санхүүжилт, салбаруудын хоорондын солилцоо, мөн оролцогч талуудын нэмэлт судалгаа, хамтын ажиллагаа, бодлого боловсруулагчдын улс төрийн хүсэл эрмэлзэл шаардагдана.

ТАНИЛЦУУЛГА

Асаргаа үйлчилгээ үзүүлдэг, санхүүжүүлдэг, зохицуулдаг салбар болох асаргааны ажил болон асаргааны эдийн засаг нь эдийн засгийн тогтвортой өсөлт ба хөгжилд чухал үүрэгтэй (НҮБ-ын Нийгмийн хөгжлийн судалгааны хүрээлэн, 2010; Элсон ба Кагатай, 1995, Дэлхийн банк, 2011). Монгол Улсад хөдөлмөрийн насны эмэгтэйчүүдийн дөнгөж 49 хувь нь хөдөлмөрийн зах зээлд оролцож байгаа бол, эрэгтэйчүүдийн хувьд энэ үзүүлэлт 68.3 хувь байна.³ Азийн Хөгжлийн Банкны тооцоолсноор хөдөлмөрийн зах зээл дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоог 63.2 хувьд хүргэвэл Монгол Улсын нэг хүнд ногдох жилийн өсөлтийг 0.5 хувиар нэмэгдүүлэх боломжтой.⁴ Тиймд, хөдөлмөрийн зах зээл дэх жендэрийн тэгш байдлыг дэмжих, эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөрийн зах зээлд оролцох түвшинг нэмэгдүүлэх төрийн бодлогыг бодлого боловсруулагчид тэргүүлэх чиглэл болгох ёстой.

Ийм бодлого боловсруулахад цаг ашиглалт, асархуйн талаарх өгөгдөл бодлого боловсруулагчдад хэрэгтэй. Монгол Улсын Үндэсний Статистикийн Хороо (ҮСХ) 2000 онд туршилтын ажлаар эхэлсэн таван удаагийн Цаг Ашиглалтын Судалгаа (ЦАС) хийсэн. Ингэж өрхийн хүрээнд асаргаа, эрэлт, нийлүүлэлт, төрийн болон хувийн хэвшилд үзүүлэх асаргааны хэв маягийг ойлгох нь эмэгтэйчүүдийг эдийн засгийн хувьд чадавхижуулах үр дүнтэй бодлого боловсруулахад тусална. Монгол Улс зэрэг орнууд цалингүй асаргааны ажлыг хүлээн зөвшөөрч, үнэлж, одоо байгаа цалинтай асаргааны ажлын дэд бүтцийг сайжруулснаар илүү шударга ба хүртээмжтэй ирээдүй рүү тэмүүлэх боломжтой болно. Монгол Улсад цаг ашиглалтын өгөгдөл байгаа хэдий ч, цалингүй асаргааны ажил бодлого боловсруулагчдад ихэвчлэн үл үзэгддэг хэвээр байна.

Сүүлийн 30 жилийн хугацаанд, Монгол Улсад асархуйтай холбоотой хуулиудад олон өөрчлөлт орсон. Жишээлбэл, сонгуулийн дараа ихэнх засгийн газрууд асран хамгаалагчдад мөнгө тараах бодлогыг өөрчилдөг. Гэхдээ эмэгтэйчүүд цагийг хэрхэн өнгөрүүлдэг тал дээр бодлого боловсруулагчид хязгаарлагдмал мэдлэгтэй байдаг. Эдгээр мөнгө тараах бодлогыг сайн санааны үүднээс хэрэгжүүлдэг бөгөөд цаг ашиглалтын өгөгдөлд тулгуурладаггүй. Монгол Улсын асархуйн эдийн засгийн үр дүнтэй бодлого боловсруулах мэдлэгийн зөрүүг арилгахын тулд илүү их судалгаа хийх шаардлагатай байна.

Уг тайлан нь Монгол Улсад асаргаатай холбоотой хөдөлмөр, санхүүгийн болон нийгмийн бодлого, хөтөлбөрийг боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд цаг ашиглалтын өгөгдлийг ашиглах амжилт ба сорилтуудыг тодорхойлохын тулд одоо байгаа баримт бичиг, судалгаа болон 15 оролцогчтой хийсэн ярилцлагыг ашигласан.

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДЭСНИЙ ЦАГ АШИГЛАЛТЫН ӨГӨГДӨЛ ЦУГЛУУЛАХ СЭДЭЛ

1921-1991 оны хооронд Монгол Улс социалист эдийн засагтай байсан. Тухайн үед хүн амын тооллогыг эс тооцвол хувь хүн болон өрхийн түвшинд судалгааны өгөгдөл цуглуулах нь ховор байсан. 1990-ээд оны эхээр Зөвлөлт Холбоот Улс задран унасны дараа, Монгол Улс зах зээлийн эдийн засагт шилжиж эхэлсэн. Тиймд, шилжилтийн үйл явц болон эдийн засгийг бүхэлд нь илүү сайн ойлгохын тулд хэрэглээ, зарцуулалт, ажил эрхлэлт, ажилгүйдэл, өрхийн үйлдвэрлэл, албан бус салбарын талаар хувь хүн болон өрхийн түвшинд дэлгэрэнгүй мэдээлэл бодлого боловсруулагчдад шаардагдсан.

³ “Монгол Улсын урт хугацааны эдийн засгийн өсөлтөд жендэрийн тэгш байдлын үзүүлэх нөлөө.”

⁴ Ижил ном бүтээл.

ҮСХ нь Дэлхийн банкны техник, санхүүгийн тусламжтайгаар 1995, 1998 онд Амьжиргааны Түвшин Хэмжилтийн Судалгаа (АТХС) хийж, олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллах, өрхийн болон хувь хүний түвшинд томоохон хэмжээний судалгаа хийх нэмэлт туршлага хуримтлуулсан. Засгийн газрын зарим албан тушаалтнууд 1995 онд Бээжин хотноо болсон дэлхийн эмэгтэйчүүдийн асуудлаарх НҮБ-ын 4-р бага хуралд оролцож, эмэгтэйчүүдийн эрхийг дээшлүүлэх зорилгоор Бээжингийн тунхаглал болон үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөрийг баталсан. Энэхүү амлалтаа биелүүлэхийн тулд засгийн газарт тус улсад байгаа эмэгтэйчүүдийн талаар илүү их өгөгдөл хэрэгтэй болсон байна. Тодруулбал, хөдөлмөрийн зах зээл дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоо, тэдний эрүүл мэнд, орлого, сайн сайхан байдлын талаарх өгөгдөл хомс байсан. Энэ нь Монгол Улсад цаг ашиглалтын өгөгдөл цуглуулж эхлэх сэдэл болжээ.⁵

Түүнчлэн нийгэм-эдийн засаг, хүн ам зүйн болон бодлоготой холбоотой асуултуудад илүү их өгөгдөлтэйгөөр хариулж болно. Жишээлбэл, тус улсын ядуурлын түвшин яагаад ийм өндөр байсан бэ? Хот руу шилжих хөдөлгөөн яагаад ийм хурдан нэмэгдэж байна вэ? Эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс хэрхэн ажил олж байсан бэ? Ингэж Дэлхийн банк болон НҮБ-ын агентлагууд зэрэг олон улсын байгууллагуудын санхүү, техникийн тусламжтайгаар Монгол Улсын Засгийн газар цаг ашиглалтын судалгааг хийж эхэлсэн байна.

МОНГОЛ УЛСЫН ЦАГ АШИГЛАЛТЫН ӨГӨГДӨЛ ЦУГЛУУЛАЛТЫН ТҮҮХ

Монгол Улсын Хөдөлмөр Нийгмийн Хамгааллын Яам, Монгол дахь НҮБ-ын Хөгжлийн Хөтөлбөрийн Газар (НҮБХХ), ҮСХ-ны хамтарсан хүчин чармайлтаар туршилтын цаг ашиглалтын судалгааг 2000 онд явуулсан. Энэхүү туршилтыг НҮБХХ болон Шведийн олон улсын хөгжлийн хамтын ажиллагааны агентлаг (ШОУХХАА) санхүүжүүлж, өгөгдөл боловсруулах ба шинжлэх чиглэлээр ҮСГ-т мөн техникийн дэмжлэг үзүүлсэн. Туршилтын цаг ашиглалтын судалгаа нь ажил хөдөлмөр, ялангуяа цалингүй хөдөлмөрийг хэмжих шинэ арга барил, мөн өгөгдөл цуглуулах, бодлого боловсруулахад жендэрийг нэгтгэх үйл явцаар хангасан.

Туршилт нь шинэ арга болох тэмдэглэл хөтлөх аргыг ашиглаж, нийслэл хот болон долоон аймгийн 1,086 түүврийн өрхийн 12 ба түүнээс дээш насны 2,753 хүнээс 24 цагийн өөрөө мэдээлсэн тэмдэглэлийг цуглуулсан. Өгөгдлийг ердөө нэг сарын хугацаанд буюу 2000 оны 4-р сард цуглуулсан. Албан ёсны тайланд цаг ашиглалтын судалгааг 5 жил тутамд явуулж, цаг хугацаа өнгөрөхийн хэрээр өгөгдөл цуглуулахыг зөвлөсөн байна.⁶ Монгол улсын цаг ашиглалтын судалгааны талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг Хавсралт I-ээс үзэх боломжтой.

2004 онд Монгол Улсын Статистикийн тухай хуульд ЦАС-г дөрвөн жил тутамд явуулж, төрөөс санхүүжүүлэх шаардлагатай гэж нэмэлт өөрчлөлт оруулсан. Тэмдэглэл ашиглах замаар анхны ЦАС-г 2007 онд 4 улирлын турш Улаанбаатар хотын 3,200 өрхийг түүвэрлэн хийсэн. Энэхүү судалгааг явуулахад НҮБХХ санхүүжилт ба техникийн туслалцаа үзүүлсэн. Өгөгдлийг өрхийн болон хувь хүний судалгаанаас, мөн түүвэр өрхийн 12 ба түүнээс дээш насны хүмүүсийн бөглөсөн 24 цагийн цаасан тэмдэглэлээс цуглуулсан. 2007 онд болон

5 Энэхүү ойлголт нь НҮБХХ болон Олон улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын (ОУХБ) саяхан гаргасан 2018 оны тайланд тулгуурласан. Тайланд 1995 оны Хүний хөгжлийн тайлан, 1995 онд Бээжинд болсон дэлхийн эмэгтэйчүүдийн бага хурал, түүний үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөрийн тунхаглал, НҮБ-ын 1993 оны ҮБС-ийн хэвлэл зэрэг нь эдгээр улс орнуудыг цаг хугацаа шаардсан, үнэтэй үндэсний цаг ашиглалтын судалгаа хийхэд гол сэдэл болсон гэж онцолсон.

6 2000. "Цаг ашиглалтын туршилтын судалгаа". <https://unstats.un.org/unsd/demographic/sconcerns/tuse/Country/Mongolia/sourcemng2000.pdf>.

дараагийн бүх судалгаанд цуглуулсан өгөгдлийг боловсруулах, шинжлэхэд Хүн амын тооллого, судалгаа боловсруулах систем (ТСБС) болон Нийгмийн статистикийн багцыг (НСБ) ашигласан.⁷

Олон жилийн туршид ажиглалтын хугацаа, хамрагдсан хүмүүсийн тоог нэмэгдүүлэх замаар судалгааны загвар сайжирсан байна. 2023 онд НҮБ-ын Статистикийн комиссын 55 дугаар чуулганаас цаг ашиглалтын статистикийг эмхтгэх шинэ удирдамжийг баталж, цалингүй ажил, зах зээлийн бус үйлдвэрлэл, сайн сайхан байдал, жендэрийн тэгш байдал зэрэг бодлогыг мэдээлэхэд цаг ашиглалтын статистик цуглуулах, боловсруулах, шинжлэх, түгээх зөвлөмж, шилдэг туршлагаар ҮСГ, бодлого боловсруулагчдыг хангасан.⁸ Энэхүү шинэ удирдамжийг 2023 онд 5 дахь удаагийн МЦАС-ны үеэр ҮСГ ашигласан. Энэ судалгааны явцад өрхийн түүврийн тоог 4,000 байсныг 23,400 болгон нэмэгдүүлж, нэг жилийн хугацаанд сар бүр өгөгдөл цуглуулсан. МЦАС 2023-т өрхийн ба ганцаарчилсан ярилцлагад комьютерт суурилсан ярилцлага хийсэн байна.

(КСЯ) болон 24 цаг доторх цаг ашиглалтын тэмдэглэл хэлбэрээр өгөгдөл цуглуулахад гар утасны програм ашигласан.⁹ Энэ нь өрхийн түүврийн хэмжээг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэх боломжийг бидэнд олгосон билээ.

2011, 2015, 2019 оны судалгааны боловсруулагдаагүй өгөгдлийг ҮСХ-ын вэбсайтаас олон нийт чөлөөтэй үзэх боломжтой.¹⁰ ҮСХ нь өгөгдлийн шинжилгээг онлайнаар нийтэлдэг. ҮСХ туршилтын судалгаа, мөн 2011, 2015, 2019, 2023 оны судалгааны өгөгдлийн шинжилгээний тайланг нийтэлсэн.¹¹

БОДЛОГО БОЛОВСРУУЛАХАД ЦАГ АШИГЛАЛТЫН ӨГӨГДЛИЙГ ХЭРЭГЛЭХ НЬ

Судлаачдын ашиглалт

Монголд судлаачид цаг ашиглалтын өгөгдлийг тогтмол ашигладаг бөгөөд тус улсын эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөрийн зах зээлийн оролцоо бага байгаа болон эмэгтэйчүүдийн асаргаа үйлчилгээний салбарт оруулсан цалингүй хөдөлмөрийн хоорондын холбоог ойлгохыг хичээдэг. Асархуйн эдийн засгийн шинжилгээ нь эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөрийн зах зээлийн оролцоо яагаад буурч байгаа, бэлчээрийн мал аж ахуйн өрхүүд ийм тусгаарлагдсан нөхцөлд асаргааг хэрхэн зохион байгуулдаг, төрөлтийн түвшин яагаад өсөхгүй байгаа, нэг хүнд ногдох эдийн засгийн өсөлт яагаад зогсонги байдалд байгаа, жендэрийн цалингийн зөрүү яагаад оршсоор байгааг ойлгоход судлаачид, бодлого боловсруулагчдад туслахад чухал үүрэгтэй. Хөдөлмөрийн зах зээл дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоо нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн нэн чухал зорилт бөгөөд энэ зорилгод хүрэхийн тулд хямд, чанартай асаргааны үйлчилгээгээр хангах засгийн газрын бодлого шаардлагатай байна.

7 Отгонтөгс Банзрагч. 2018. “Монгол: Цаг ашиглалтын судалгаа, бодлогын кейс судалгаа.” Үл үзэгдэхээ больсон уу? Улсын кейс судалгаанууд. Data2X. <https://data2x.org/wp-content/uploads/2019/05/Data2X-Invisible-No-More-Vol-ume-2.pdf>

8 https://mics.unicef.org/news_entries/260/NEW-UNSD-GUIDE-ON-TIME-USE-STATISTICS-FEATURES-MICS-TIME-USE-MODULE

9 ҮСГ нь 2024 оны 3-р улиралд нийтлэх ЦАС 2023-ын талаарх албан ёсны тайланг бэлтгэж байна.

10 www.1212.mn

11 Тайлангууд Монгол хэл дээр байгаа бөгөөд 1212.mn сайтаас үзэх боломжтой

Жишээлбэл, судлаачид ЦАС 2011-ийн өгөгдлийг ашиглан нийтийн тээврийн үйлчилгээ нь Монгол дахь эмэгтэйчүүд, эрэгтэйчүүдийн цаг ашиглалтад хэрхэн нөлөөлж байгааг шинжилсэн бөгөөд ЦАС 2015-ын өгөгдлийг ашиглан асаргааны хамаарлын харьцаа болон эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн асаргаанд зарцуулсан цагийг тооцоолсон.^{12,13} Судлаачид мөн 2019 оны МЦАС-ны өгөгдлийг ашиглан цаг ашиглалт болон асаргааны эдийн засгийн талаарх судалгаануудыг гаргасан.^{14,15,16,17}

Монгол Улсад асар их ач холбогдолтой хэдий ч, цалингүй асаргааны ажил нь Үндэсний Бүртгэлийн Системд (ҮБС) тусгагдаагүй тул дотоодын нийт бүтээгдэхүүний (ДНБ) тооцоонд ороогүй байна.¹⁸ Гэхдээ цалин хөлсгүй асрах ажил нь эдийн засгийн асар их үнэ цэнэтэй бөгөөд судлаачид энэ салбарын хэмжээг тооцоолсон байна. Судлаачид 2015, 2019 оны Цаг ашиглалтын судалгааны өгөгдлийг ашиглан Монгол Улсын цалин хөлсгүй асрах ажлын салбарын хэмжээг 2015 онд ДНБ-ийн 17 хувь, 2019 онд ДНБ-ий 15.3 хувь гэж тооцоолсон байна.^{19,20} Энэхүү судалгааны чиглэл нь асаргааны эдийн засгийн талаарх судалгаанд чухал хувь нэмэр оруулж, бодлого боловсруулагчдад цалингүй асаргааны ажлыг хүлээн зөвшөөрч, үнэлэх боломжийг олгосон. Үнэлгээ нь жендэрийн мэдрэмжтэй хөдөлмөр, нийгэм ба төсвийн бодлогыг боловсруулахад мөн тусалж чадна.

Энэхүү судалгааг сайн түгээсэн тохиолдолд, бодлого боловсруулагчдын цаг ашиглалтын өгөгдлийг хүлээж авах байдалд нөлөөлж магадгүй юм. “Өөрчлөлтийн төлөөх эмэгтэйчүүд” зэрэг иргэний нийгмийн байгууллагууд эмэгтэйчүүдийг эдийн засгийн хувьд чадавхижуулах, цалингүй асаргааны ажлын талаар танилцуулга, зурагт хуудас, аян өрнүүлэх зэргээр судалгааны үр дүнг түгээхэд тусалдаг. Судалгааг мөн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр түгээдэг бөгөөд судлаачид орон нутгийн телевиз, мэдээний хөтөлбөрүүдэд байнга оролцдог. Судалгааны үр дүнг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр түгээснээр олон нийт болон бодлого боловсруулагчид Монгол Улсын асаргааны эдийн засгийн хэмжээ, ач холбогдлыг илүү ихээр ойлгох болсон.

Монголын судлаачид судалгааныхаа үр дүнг орон нутгийн болон олон улсын эрдэм шинжилгээний хуралд түгээж, судлаачид, иргэний нийгэм болон бодлого боловсруулагчдыг нэгтгэсэн. Жишээлбэл, 2023 онд “Өөрчлөлтийн төлөөх эмэгтэйчүүд”, Азийн сан, Жендэрийн Үндэсний Хороо (ЖҮХ) хамтран тус улсад хямд үнэтэй асаргааны үйлчилгээний бодлогын шийдлүүдийг хэлэлцэх үндэсний бага хурал зохион байгуулсан. Хурлын үеэр ЖҮХ-ны нарийн бичгийн дарга Төмөр-Өлзийн Энхбаяр асаргааны салбарын дэд бүтцийг сайжруулах, илүү хямд, хүртээмжтэй асаргааны үйлчилгээ шаардлагатай

12 Тэрбиш, Мөнгөнсүвд, Мариа Флоро (2016). “Монголд нийтийн дэд бүтэц (эсвэл түүний дутагдал) цаг ашиглалтад хэрхэн нөлөөлдөг вэ?” Ази-Номхон Далайн Хүн ам судлалын сэтгүүл, Боть 30, №1, 2016 оны 7-р сар, 43-62 хуудас

13 “Хүн ам зүй, эрүүл мэнд, эдийн засгийн шилжилт ба асаргааны ирээдүйн ачаалал.”

14 Болдбаатар М., Банзрагч О., Дандарчулуун Х. Монгол улсын цалинтай асаргааны салбарын үнэлгээ. 2023 оны IAFPE-ын бага хурлын ханын илтгэл.

15 Г. Цэвээндолгор. 2023. “Монголын эмэгтэйчүүдийн ажиллах хүчний хангамжид цалингүй асаргааны ажлын үзүүлэх нөлөө.” Монгол Улсын Их Сургуулийн магистрын зэрэг хамгаалсан дипломын ажил.

16 G. Uran-Ulzii. (2023). “Монгол улсын цалингүй асаргааны салбарыг хэмжих нь.” Монголын хүн ам зүй сэтгүүл. №33. 2023. Хуудас 31-38.

17 А. Амаржаргал. 2024. “Малчин эмэгтэйчүүдийн цалингүй асаргааны ажилд үзүүлэх уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөлөл.” “Economics” сэтгүүлд илгээсэн гар бичмэл: Онол ба практик

18 Дайан Койл, Леонард Накамура. 2022. “Цаг ашиглалт, бүтээмж, өрхөд төвлөрсөн сайн сайхан байдлыг дижитал эдийн засагт хэмжих нь.” Олон улсын бүтээмжийн хяналт, Амьжиргааны түвшинг судлах төв, боть. 42, хуудас 165-186. <https://ideas.repec.org/s/sls/ipmsls.html>

19 “Хүн ам зүй, эрүүл мэнд, эдийн засгийн шилжилт ба асаргааны ирээдүйн ачаалал.”

20 “Монгол улсын цалингүй асаргааны салбарыг хэмжих нь.”

байгаа талаар дурдсан. Тэрээр 2019, 2023 оны цаг ашиглалтын судалгааны үр дүнг хэлэлцэж, нэмэлт өгөгдлийн хэрэгцээг онцолсон. Хурлын үр дүнд, ЖҮХ-ны ийн өндөр түвшний бодлого боловсруулагчидтай хийх сар бүрийн уулзалтын үеэр, мөн Хөдөлмөр Нийгмийн Хамгааллын Яам (ХНХЯ), Эдийн Засаг, Хөгжлийн Яамтай хийх дараагийн гурван талт хэлэлцүүлгийн үеэр танилцуулахаар тогтлоо.²¹

Бодлого боловсруулагчдын

Монгол Улс 2000 оноос хойш цаг ашиглалтын өгөгдөл цуглуулж байгаа хэдий ч, бодлого боловсруулагчид саяхнаас л асаргаа, асрах ажил ба асархуйтай холбоотой бодлогыг мэдээлэхэд тус өгөгдлийг ашиглаж эхэлсэн. Ингэхдээ ашиглалт нь ихэвчлэн шууд бус байсан. Жишээлбэл, ЖҮХ нь жилийн тайландаа ҮСГ-ын МЦАС 2019 тайланг ашигласан.²² Мөн, ХНХЯ болон ЖҮХ-ноос саяхан хийсэн Жендэрийн үнэлгээнд цаг ашиглалтын өгөгдлийг ашигласан.²³ ЖҮХ нь мөн жендэрийн мэргэжилтнүүдийг сургаж бэлтгэхдээ МЦАС 2019-ийн тайланг ашигласан.

Засгийн газрын тайланд цаг ашиглалтын өгөгдлийг ашиглах нь асархуйн бодлогод шууд бусаар өөрчлөлт оруулахад шууд бус байдлаар нөлөөлж болзошгүй. Жишээлбэл, ХНХЯ хүүхэд асрах амралтын тухай эх, эцгийн амралтын тухай хуулинд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан. Шинэ хуулиар Монгол Улс 10 хоногийн цалинтай эцгийн амралтыг олгож байгаа нь жендэрийн үүргийн талаарх нийгмийн хэм хэмжээнд гарсан өөрчлөлтийг тусгасан байна.²⁴ Засгийн газрын тайланд цаг ашиглалтын өгөгдөл байгаа нь эдгээр өөрчлөлтөд нөлөөлсөн байх магадлалтай.

Гэхдээ, энэ чиг хандлага өөрчлөгдөж байна. МЦАС-ны тайлан, саяхны судалгааны үр дүн, дэмжих хүчин чармайлт нь шинээр байгуулагдсан засгийн газрын эвслийг 2024-2028 оны бодлогын хөтөлбөртөө асаргааг оруулахад шууд нөлөөлсөн. 2024 оны 6-р сард, шинээр байгуулагдсан Эвслийн Засгийн Газар 2024-2028 он хүртэл баримтлах бодлогын хөтөлбөрөө тодорхойлсон. Парламент үүнийг 8-р сард баталсан. Энэхүү бодлогын хөтөлбөрт асаргааны үйлчилгээний талаарх хэсгүүд багтсан (Хавсралт III дээрх хэсгийг үзнэ үү). Энэхүү хөтөлбөр нь 1-2 насны хүүхдэд үзүүлэх хүүхэд харах үйлчилгээг өргөжүүлэх, хүүхэд харах үйлчилгээ, өдөр өнжүүлэх үйлчилгээний эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, эмэгтэйчүүд, өрх толгойлсон эх, эцгийн асаргааны эдийн засаг, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих бодлого зэргийг багтаасан. Эдгээр тэргүүлэх чиглэлүүдийг эвслийн нэг намын боловсруулсан жендэрийн тэгш байдлын бодлогын мөрийн хөтөлбөрөөс шууд авсан бөгөөд цаг ашиглалтын өгөгдөл, шинжилгээнд тулгуурласан. Эвслийн засгийн газар 2024-2028 оны хамтарсан бодлогын хөтөлбөр дээр ажиллаж эхлэхэд эдгээр тэргүүлэх чиглэлүүдийг тусгасан. Асархуйн эдийн засаг Монгол Улсын бодлогын хөтөлбөрт анх удаа ийм чухал байр суурь эзэлж байгаа.

21 Азийн сан. 2024. “Монголын асаргааны эдийн засгийн тоон үзүүлэлт.” <https://asiafoundation.org/2024/01/24/quantifying-the-care-economy-in-mongolia/>.

22 Монгол хэл дээрх үнэлгээг эндээс үзнэ үү: <https://www.ncge.gov.mn/жендэрийн-эрх-тэгш-байдлыг-хангах-үйл-2>.

23 <https://www.ncge.gov.mn/wp-content/uploads/2023/12/30.pdf>

24 Махо Хатаяма, Гордон Бетчерман, Алтанцэцэг Батчулуун. 2023. “Монголын шинэ Хөдөлмөрийн тухай хуулиас бид юу суралцаж болох вэ?” <https://blogs.worldbank.org/en/jobs/what-can-we-learn-new-labor-law-mongolia>

БОДЛОГО БОЛОВСРУУЛАХАД ЦАГ АШИГЛАЛТЫН ӨГӨГДЛИЙН ХЭРЭГЛЭЭГ САЙЖРУУЛАХ НЬ: ХЯЗГААРЛАЛТ БА БОЛОМЖ

Монгол Улсад бодлого боловсруулагчид цаг ашиглалтын өгөгдлийг хязгаарлагдмал хэмжээгээр ашигладаг. Ярилцлагын үеэр бодлого боловсруулагчид ба бодлогын шинжээчид асрамжийн ажлын талаарх ойлголт дутмаг байсан, мөн МЦАС-ны өгөгдлийг өөрсдийн салбарын бодлого боловсруулахад хэрхэн ашиглах талаар мэдлэггүй байгаа гол хязгаарлалт гэж тодорхойлсон. Цаг ашиглалтын өгөгдөл, тайланг ашиглахад бэлэн байдаг хэдий ч, тодорхой шаардлага тавиагүй л бол бодлого боловсруулагчид өгөгдлийг татаж авах, ашиглах улс төрийн хүсэл эрмэлзэлгүй байдаг. Жендэрийн тэгш байдлыг хангах шаардлагагүй улстөрчдийн хувьд, жендэрийн тэгш байдал, цаг ашиглалтын судалгаа нь тэдний хувьд хамааралтай, шаардлагатай гэж үздэггүй. Тиймээс яамд болон салбаруудын хооронд цаг ашиглалтын өгөгдлийн хамаарал, үнэ цэнийг харуулсан семинар, оролцогч талуудын уулзалт, сургалт нь бодлого боловсруулахад түүний хэрэглээг нэмэгдүүлэхэд тусалж болно.

Өнөөгийн өгөгдлийн хязгаарлалт нь тэдгээрийг хэрэгжүүлэхэд саад болох магадлалтай. Өгөгдлийн зөрүү нь өнөөгийн өгөгдлийн үнэ цэнийг хязгаарладаг. Жишээлбэл, улсын цэцэрлэг, өндөр настны асаргааны газар эсвэл төлбөртэй үйлчилгээнд хамрагдах боломж хязгаарлагдмал, хүүхэд, ахмад настан, эсвэл хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсээс бүрдсэн малчин өрхөд (Монгол Улсын нийт өрхийн 27 хувь нь мал маллаж амьжиргаагаа залгуулдаг) цалин хөлсгүй асрах ажлын талаарх чанартай өгөгдөл байхгүй байна.^{25,26} Мөн малчин иргэдийн талаарх өгөгдлийн чанар, мал аж ахуй эрхлэх үйл ажиллагааны талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл дутмаг зэрэг асуудлууд бий. Түүнчлэн, өгөгдөл цуглуулахад тэмдэглэл ашиглах нь өгөгдлийн чанар, хяналтын асуудалд хүргэж болзошгүй юм.

ДҮГНЭЛТ

Монгол Улсын Үндэсний Статистикийн Газар нь улсын хэмжээнд цаг ашиглалтын өгөгдөл цуглуулж ирсэн урт хугацааны түүхтэй. Сүүлийн үед, КСЯ гэх мэт хэрэгслүүд нэвтэрч, гар утас ашигласнаар судалгаанд хамрагдсан өрхийн тоог нэмэгдүүлсэн. Гэхдээ судалгааны цаг ашиглалтын өгөгдөл, малчин өрхийн өгөгдөл үлэмж дутмаг байсаар байгаа нь бодлого боловсруулагчдын ашиглалтыг хязгаарладаг.

Монгол Улсын асархуйн эдийн засгийн хэмжээ, уур амьсгалын өөрчлөлт нь малчин иргэдийн хийж байгаа цалин хөлсгүй асрах ажилд үзүүлэх нөлөө, цагийн хомсдол, цалин хөлсгүй асрах ажилд зарцуулсан цаг нь эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөрийн зах зээлд оролцох байдалд үзүүлэх нөлөө, хүүхдийн хөдөлмөрийн зах зээлд оролцох байдал зэргийг тооцоолох тал дээр судлаачид ахиц дэвшил гаргаж байна. Энэхүү судалгааг семинар болон хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр өргөнөөр мэдээлсэн. Гэхдээ, бодлого боловсруулагчид асаргаа болон асаргаатай холбоотой бодлого бий болгох, шинэчлэхэд цаг ашиглалтын өгөгдөл ба шинжилгээг бага ашиглаж байна.

25 Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага. 2022. “Малчдын зан байдал нь нийгмийн болон эрүүл мэндийн даатгалын хөтөлбөрт идэвхтэй хамрагдахад нь нөлөөлдөг үү” <https://www.ilo.org/meetings-and-events/does-herders-behaviour-affect-their-active-enrollment-social-and-health>

26 Улсын цэцэрлэгийн хүрэлцээ муудаж байгаатай холбогдуулан Монгол Улсын Парламент 2016 онд Хүүхэд харах үйлчилгээний тухай хуулийг баталж, тодорхой шаардлагыг хангасан хүмүүсийг хувийн өдөр өнжүүлэх үйлчилгээ эрхлэхийг зөвшөөрсөн. Эдгээр засгийн газрын татаастай өдөр өнжүүлэх төвүүдэд асран хамгаалагчид хамгийн ихдээ 6 хүүхэд харна. Төрөөс нэг хүүхдэд сард 168,000 төгрөг (84 ам.доллартай тэнцүү) төлнө, харин эцэг эхчүүд хүүхдээ өдөр өнжүүлэх төвд явуулахад нэг хүүхдэд сард 60,000 төгрөг (30 ам.доллар) төлнө. Уг хууль 2016 оны 1-р сарын 1-нээс хэрэгжиж эхэлсэн. Гэхдээ, эдгээр хүүхэд харах үйлчилгээний талаар нарийвчилсан өгөгдөл хангалтгүй байна.

2024 оны 6-р сард байгуулагдсан шинэ эвслийн засгийн газар 2024-2028 оны бодлогын хөтөлбөртөө асархуйн талаар хэд хэдэн бодлогыг оруулсан. Энэ нь асаргааны эдийн засаг, жендэрийн тэгш байдлыг хангах асуудлыг бодлогын хөтөлбөрт оруулахын тулд эрдэмтэн судлаачид болон жендэрийн тэгш байдлыг дэмжигчид хүчин чармайлт гаргасны үр дүн юм. Бодлогын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд ихээхэн хэмжээний санхүүжилт, оролцогч талуудын нэмэлт судалгаа, хамтын ажиллагаа, бодлого боловсруулагчдын улс төрийн хүсэл эрмэлзэл шаардагдана.

ТАЛАРХАЛ

Энэхүү кейс судалгааг Отгонтөгс Банзрагч (Монгол Улсын Их Сургууль) бэлтгэв. Удирдамж өгч, хувь нэмэр оруулсан Майра Бувинич (Data2X), Мариа Флоро (Америкийн Их Сургууль), Келси Росс (Data2X), Ниража Пенуметча (Data2X). “Generation Foundation” сангаас дэмжлэг үзүүлсэн.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Азийн хөгжлийн банк. (2022). Монгол Улсын урт хугацааны эдийн засгийн өсөлтөд жендэрийн тэгш бус байдлын үзүүлэх нөлөө. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/850426/eawp-056-gender-equality-economic-growth-mongolia.pdf>
2. Амаржаргал, А. (2024). Малчин эмэгтэйчүүдийн цалингүй асаргааны ажилд үзүүлэх уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөлөл. “Economics” сэтгүүлд илгээсэн гар бичмэл: Онол ба практик. Монгол Улсын Их Сургууль.
3. Банзрагч, О. (2018). Data2X. Үл үзэгдэхээ больсон уу? Улсын кейс судалгаанууд. Монгол: Цаг ашиглалтын судалгаа, бодлогын кейс судалгаа. <https://data2x.org/wp-content/uploads/2019/05/Data2X-Invisible-No-More-Volume-2.pdf>
4. Банзрагч, О., Болдбаатар, М. (2022). Монголын цалингүй асаргааны салбар. 2022 оны Олон улсын асаргааны бага хурлын илтгэл. Сөүлийн үндэсний их сургууль, Солонгос.
5. Банзрагч О., Болдбаатар М., Меурс, Дандарчулуун Х., Баатар Д., Ц.Ганбаатар, Өлзийхишиг У., Баяраа, Н. (2024). Монгол улсын асаргааны эдийн засгийн зураглал – Эцэслэгдээгүй судалгаа [хэвлэгдээгүй]. Улаанбаатар, Монгол.
6. Болдбаатар М., Банзрагч О., Дандарчулуун Х. Монгол улсын цалинтай асаргааны салбарын үнэлгээ. 2023 оны IAFFE-ын бага хурлын ханын илтгэл.
7. Койл, Д., Накамура, Л. (2022). Цаг ашиглалт, бүтээмж, өрхөд төвлөрсөн сайн сайхан байдлыг дижитал эдийн засагт хэмжих нь. Олон улсын бүтээмжийн хяналт, Амьжиргааны түвшинг судлах төв, боть. 42, хуудас 165-186. Хавар.
8. Гантуяа. Ц. (2024). Монгол улсын асаргааны эдийн засгийн тоон үзүүлэлт. <https://asiafoundation.org/2024/01/24/quantifying-the-care-economy-in-mongolia/>
9. Кинг, Э., М., Х.Л. Рэндольф, Х., Л., Флоро, М., С., Ж. Су, Ж. (2021). Хүн ам зүй, эрүүл мэнд, эдийн засгийн шилжилт ба асаргааны ирээдүйн ачаалал, Дэлхийн хөгжил, 140 (2021).
10. Хатаяма, М., Бетчерман, Г., Батчулуун, А. (2023). Монгол Улсын шинэ Хөдөлмөрийн тухай хуулиас бид юу суралцаж болох вэ? Дэлхийн банкны Монгол дахь төлөөлөгчийн газар. Блог. <https://blogs.worldbank.org/en/jobs/what-can-we-learn-new-labor-law-mongolia>
11. Монгол Улсын Жендэрийн үндэсний хороо (ЖҮХ). (2023). Монгол улсын жендэрийн тэгш байдлын жилийн тайлан. <https://www.ncge.gov.mn/жендэрийн-эрх-тэгш-байдлыг-хангах-үйл-2>.
12. Кинг, Э., М., Х.Л. Рэндольф, Х., Л., Флоро, М., С., Ж. Су, Ж. (2021). Хүн ам зүй, эрүүл мэнд, эдийн засгийн шилжилт ба асаргааны ирээдүйн ачаалал, Дэлхийн хөгжил, 140 (2021).
13. Монгол Улсын Үндэсний Статистикийн Газар (2000). Цаг ашиглалтын туршилтын судалгаа. <https://unstats.un.org/unsd/demographic/sconcerns/tuse/Country/Mongolia/sourcemng2000.pdf>
14. Монгол Улсын Үндэсний Статистикийн Газар (2012). Цаг ашиглалтын судалгааны тайлан-2011. <http://web.nso.mn/nada/index.php/catalog/124>
15. Монгол Улсын Үндэсний Статистикийн Газар (2016). Цаг ашиглалтын судалгааны тайлан-2015. <http://web.nso.mn/nada/index.php/catalog/124>

16. Монгол Улсын Үндэсний Статистикийн Газар (2020). Цаг ашиглалтын судалгааны тайлан-2019. <http://web.nso.mn/nada/index.php/catalog/124>
17. Тэрбиш, Мөнгөнсүвд, Мариа Флоро (2016). “Монголд нийтийн дэд бүтэц (эсвэл түүний дутагдал) цаг ашиглалтад хэрхэн нөлөөлдөг вэ?” Ази-Номхон Далайн Хүн ам судлалын сэтгүүл, Боть 30, №1, 2016 оны 7-р сар, 43-62 хуудас.
18. Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам, Жендэрийн тэгш байдлын үндэсний хороо, Азийн хөгжлийн банк (2019). Жендэрийн үнэлгээ. <https://www.ncge.gov.mn/wp-content/uploads/2023/12/30.pdf>
19. Оюунзул, Ц. (2022). Монголын цагийн хомсдол. Монгол Улсын Их Сургуульд Магистрын зэрэг хамгаалсан дипломын ажил. <https://catalog.num.edu.mn/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=127182>
20. Цэвээндолгор, Г. (2023) Монголын эмэгтэйчүүдийн ажиллах хүчний хангамжид цалингүй асаргааны ажлын үзүүлэх нөлөө. Монгол Улсын Их Сургуульд магистрын хамгаалсан дипломын ажил. <https://catalog.num.edu.mn/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=124912>
21. Уран-Өлзий, У. (2023). Монголын цалингүй асаргааны салбарыг хэмжих нь, Хүн ам зүйн сэтгүүл. 2023 (33). <https://catalog.num.edu.mn/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=131837>

ХАВСРАЛТ 1: МОНГОЛ УЛСЫН ЦАГ АШИГЛАЛТЫН СУДАЛГАА 2000-2023

ОН	ТҮҮВЭР	ГАЗАРЗҮЙН ХАМРАХ ХҮРЭЭ	УЛИРЛЫН ЧАНАРТАЙ ХАМРАХ ХҮРЭЭ	ӨГӨГДӨЛ ЦУГЛУУЛАХ АРГА	САНХҮҮЖИЛТ
2000	1,086 өрхийн туршилтын судалгаа	Нийслэлийн 6 дүүрэг, 7 аймаг	Нэг сар: 2000 оны 4-р сар	ЦТХЯ-ын цаасан тэмдэглэл	НҮБХХ ба ШОУХХАА
2007	3,200 өрх; 12 ба түүнээс дээш насны 14,080 хүн	Нийслэлийн 6 дүүрэг, 8 аймаг	4 улирал: улирал бүр 800 өрхөөс бүрдсэн өөр өөр бүлгээс ярилцлага авсан: 3, 6, 9, 12-р сар	ЦТХЯ-ын цаасан тэмдэглэл	Монгол Улсын Засгийн газар ба НҮБХХ
2011	3,988 өрх; 12 ба түүнээс дээш насны 10,693 хүн	Нийслэлийн 6 дүүрэг, 8 аймаг	4 улирал: улирал бүр 1,000 өрхөөс бүрдсэн өөр өөр бүлгээс ярилцлага авсан: 3, 6, 9, 12-р сар	ЦТХЯ-ын цаасан тэмдэглэл, КТХЯ	Монгол Улсын Засгийн газар
2015	3,972 өрх; 12 ба түүнээс дээш насны 9,892 хүн	Нийслэлийн 6 дүүрэг, 8 аймаг	4 улирал: улирал бүр 1,000 өрхөөс бүрдсэн өөр өөр бүлгээс ярилцлага авсан: 3, 6, 9, 12-р сар	ЦТХЯ-ын цаасан тэмдэглэл, КТХЯ	Монгол Улсын Засгийн газар
2019	3,900 өрх; 12 ба түүнээс дээш насны 13,626 хүн	Нийслэлийн 6 дүүрэг, 8 аймаг	4 улирал: улирал бүр 1,000 өрхөөс бүрдсэн өөр өөр бүлгээс ярилцлага авсан: 3, 6, 9, 12-р сар	Өрхийн судалгаа болон тэмдэглэл хөтлөх гар утасны програмын КТХЯ	Монгол Улсын Засгийн газар
2023	23,394 өрх	Нийслэлийн 6 дүүрэг, 8 аймаг	Сар бүр: Сар бүр 1,950 өрхийн өөр багц	Өрхийн судалгаа болон тэмдэглэл хөтлөх гар утасны програмын КТХЯ	Монгол Улсын Засгийн газар

27 Цаасан тэмдэглэлийг 3, 6-р сарын ярилцлагад, цаасан тэмдэглэл болон гар утасны програмын тэмдэглэлийг 9, 12-р сард хийсэн ярилцлагад тус тус ашигласан.

ХАВСРАЛТ 2: ЯРИЛЦЛАГАД ОРОЛЦСОН БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ЖАГСААЛТ

- Монгол Улсын Төв банк
- Монгол Улсын Эдийн Засгийн Судалгааны Хүрээлэн
- Монгол Улсын Засгийн Газрын Хэрэг Эрхлэх Газар
- Эдийн Засаг Хөгжлийн Яам
- Гэр бүл Хөдөлмөр Нийгмийн Хамгааллын Яам
- Монгол Улсын Үндэсний Статистикийн Газар
- Жендэрийн Үндэсний Хороо
- Монгол Улсын Их Сургууль
- Монгол Улсын Хүмүүнлэгийн Ухааны Их Сургууль
- НҮБ-ын Хүүхдийн Сангийн (UNICEF) Монгол дахь Төлөөлөгчийн Газар
- Өөрчлөлтийн төлөөх эмэгтэйчүүд, Монгол улс

ХАВСРАЛТ 3: ЭВСЛИЙН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН 2024-2028 ОНЫ БОДЛОГЫН ХӨТӨЛБӨРӨӨС АВСАН ОРЧУУЛГА

2.1.1. Гэр бүл, хүн амд тусгайлан тохируулсан бодлого СУРГУУЛИЙН ӨМНӨХ БОЛОВСРОЛ

2.2.1.8. ХҮҮХЭД ХАРАХ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХҮРЭЭНД НЯЛХ БА БАЛЧИР НАСНЫ (2 ХҮРТЭЛ) ХҮҮХДИЙН ЦОГЦ ХӨГЖЛИЙГ ДЭМЖИХ ХӨТӨЛБӨР, АРГА ХЭМЖЭЭГ ТӨР, ХУВИЙН ХЭВШИЛТЭЙ ХАМТРАН ХЭРЭГЖҮҮЛЖ, 1-2 НАСНЫ ХҮҮХДИЙН ЯСЛИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХУВИЛБАРЫГ БИЙ БОЛГОНО.

ГЭР БҮЛ

2.1.1.1. НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН ТОГТОЛЦООГ САЙЖРУУЛЖ, ИРГЭН БҮРД ХУРИМТЛАЛЫН САН БҮРДҮҮЛЖ, ЭРҮҮЛ МЭНД, БОЛОВСРОЛ, ОРОН СУУЦНЫ ЗОРИУЛАЛТААР АШИГЛАХ, ТЭТГЭВРЭЭ ӨВЛҮҮЛЭХ, УРЬДЧИЛАН АШИГЛАХ БОЛОМЖИЙГ БҮРДҮҮЛНЭ.

2.1.1.2. ГЭР БҮЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙГ ШИНЭЧЛЭН БАТЛУУЛЖ, “ЧАНАРТАЙ АМЬДРАЛ-ГЭР БҮЛИЙН ГИШҮҮДИЙН ОРОЛЦОО” ХӨТӨЛБӨРИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

2.1.1.3. ХИЙМЭЛ ОЮУН УХААНЫГ АШИГЛАН ИРГЭН БҮРИЙН ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГАД НИЙЦСЭН НИЙГМИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭГ НЭВТРҮҮЛНЭ.

2.1.1.4. ГЭР БҮЛИЙН ХӨГЖЛИЙН ЦОГЦ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТӨВИЙГ БҮХ АЙМАГ БА ДҮҮРЭГТ ТӨР, ХУВИЙН ХЭВШЛИЙН ТҮНШЛЭЛЭЭР АЖИЛЛУУЛНА.

ХҮҮХЭД

2.1.1.5. НИЙГМИЙН БҮХИЙ Л ОРЧИНД ХҮҮХДИЙН САЙН САЙХАН БАЙДЛЫГ ХАНГАЖ, ГЭР БҮЛ ТӨВТЭЙ, САЛБАР ДУНДЫН ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ҮНДЭСНИЙ ТОГТОЛЦООГ БЭХЖҮҮЛНЭ.

2.1.1.6. ХҮҮХДИЙГ БОЛЗОШГҮЙ ЭРСДЭЛ, ХҮЧИРХИЙЛЛЭЭС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ ТОГТОЛЦООГ ИРГЭД, ОЛОН НИЙТИЙН ОРОЛЦООТОЙ БҮРДҮҮЛЖ, ГЭР БҮЛ, НИЙГМИЙН ОРЧИН ДАХЬ ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫГ САЙЖРУУЛНА.

2.1.1.7. ДҮҮРЭГ БҮРД ХҮҮХЭД, ГЭР БҮЛИЙН НИЙГМИЙН АЖИЛТАН АЖИЛЛУУЛЖ, ХҮҮХДИЙН ХӨГЖИХ ТААТАЙ ОРЧНЫГ БҮРДҮҮЛЖ, ЭРҮҮЛ МЭНД, БОЛОВСРОЛ, ХӨГЖИЛ, ХАМГААЛЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ЧАНАРТАЙ, ХҮРТЭЭМЖТЭЙ ХҮРГЭНЭ.

2.1.1.8. ХҮҮХЭД ХАРАХ ҮЙЛЧИЛГЭЭ, ӨДӨР ӨНЖҮҮЛЭХ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ БҮРДҮҮЛЖ, ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН БОЛОН ГАНЦ БИЕ ЭХ, ЭЦГИЙН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ, АСРАХУЙН ЭДИЙН ЗАСГИЙГ ДЭМЖИХ БОДЛОГО БАРИМТАЛНА.

ЭХЧҮҮД, ЭМЭГТЭЙЧҮҮД

2.1.1.9. “ЦАЛИНТАЙ ЭХ БА ЭЦЭГ” НИЙГМИЙН ХАМГААЛЛЫН БОДЛОГЫГ ОЛОН УЛСЫН ЖИШИГТ НИЙЦҮҮЛЭН БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОНО.

2.1.1.10. ЭХЧҮҮДЭД ЗОРИУЛСАН ТӨРӨЛЖСӨН НИЙГМИЙН ЦОГЦ ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ТӨР, ХУВИЙН ХЭВШИЛТЭЙ ХАМТРАН ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

ЭРЧҮҮД

2.1.1.11. ЭРЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ДУНДАЖ НАСЛАЛТЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ ЧИГЛЭЛЭЭР НИЙГМИЙН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН БОДЛОГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

2.1.1.12. ГЭР БҮЛИЙН ХӨГЖЛИЙН ЦОГЦ ТӨВӨӨР ДАМЖУУЛАН ЭРЭГТЭЙЧҮҮДЭД ЗОРИУЛСАН ХӨГЖЛИЙН БОЛОН НИЙГМИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ҮЗҮҮЛНЭ.

2.1.1.13. ЭРЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ЗОНХИЛОН АЖИЛЛАДАГ САЛБАРТ ХӨДӨЛМӨРИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ, ЭРҮҮЛ АХУЙН УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ ТОГТОЛЦООГ БҮРДҮҮЛЖ, ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН ОСОЛ, МЭРГЭЖИЛЭЭС ШАЛТГААЛАХ ӨВЧЛӨЛИЙГ БУУРУУЛНА.

2.1.1.14. ЭРЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ГЭР БҮЛДЭЭ ЗАРЦУУЛАХ ЦАГ, ОРОЛЦОО, ҮҮРЭГ, ХАРИУЦЛАГЫГ НЭМЭГДҮҮЛЖ, АЖИЛ, АМЬДРАЛЫН ТЭНЦВЭРТ БАЙДЛЫГ ХАНГАСАН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙН БОДЛОГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

АХМАД НАСТАН

2.1.1.15. АХМАД НАСТАНД ГЭР БҮЛИЙН ХӨГЖЛИЙН ЦОГЦ ТӨВӨӨР ДАМЖУУЛАН ТЭДНИЙ ЭРЭЛТ, ХЭРЭГЦЭЭНД НИЙЦСЭН ХӨГЖЛИЙН БОЛОН НИЙГМИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЖ, ИДЭВХТЭЙ НАСЖИЛТЫГ ДЭМЖИНЭ.

2.1.1.16. ӨМЧИЙН ТӨРӨЛ, ХЭЛБЭРЭЭС ҮЛ ХАМААРЧ 50 БА ТҮҮНЭЭС ДЭЭШ АЖИЛТАНТАЙ АЖ АХУЙН НЭГЖ, БАЙГУУЛЛАГА НИЙТ АЖЛЫН БАЙРНЫХАА 2 ХУВИАС ДООШГҮЙ ОРОН ТООНД АХМАД НАСТНЫГ ГАЗРЫН ДООР БОЛОН ХӨДӨЛМӨРИЙН ХОРТОЙ, ХАЛУУН, ХҮНД НӨХЦӨЛТЭЙГӨӨС БУСАД АЖЛЫН БАЙРАНД АЖИЛЛУУЛАХ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙГ ХАНГУУЛНА.

2.1.1.17. АХМАД НАСТНЫГ ШИНЭ УР ЧАДВАРТ СУРГАХ, АЖИЛ, ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭХ, ОРЛОГОО НЭМЭГДҮҮЛЭХ БОЛОМЖИЙГ БҮРДҮҮЛНЭ.

2.1.1.18. АХМАД НАСТНЫ АСАРГААНЫ ХУВИЛБАРТ ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ХӨГЖҮҮЛЖ, ХУВИЙН ХЭВШИЛ, ТӨРИЙН БУС БАЙГУУЛЛАГЫН ОРОЛЦООГ ДЭМЖИНЭ.

2.1.1.19. ТЭТГЭВРИЙН ХЭМЖЭЭГ ӨМНӨХ ОНЫ ИНФЛЯЦЫН ЖИЛИЙН ДУНДАЖ БОЛОН ХҮН АМЫН АМЬЖИРГААНЫ ДООД ТҮВШИНТЭЙ УЯЛДУУЛАН ЖИЛ БҮР НЭМЭГДҮҮЛНЭ.

ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮН

2.1.1.20. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТАЛААРХ ЗӨВ ОЙЛГОЛТ, ХАНДЛАГЫГ НИЙГЭМД ТӨЛӨВШҮҮЛЭХ ЦОГЦ ТӨЛӨВЛӨГӨӨГ ХЭРЭГЖҮҮЛЖ, НИЙГМИЙН ХАРИЛЦААНД ОРОЛЦОХ ТЭГШ ЭРХИЙГ ХАНГАХ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ САЙЖРУУЛНА.

2.1.1.21. СААДГҮЙ БАЙДАЛ, ХҮРТЭЭМЖИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙГ БАТЛУУЛЖ, ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮНИЙ ТЭГШ, ХҮРТЭЭМЖТЭЙ ДЭД БҮТЦИЙН СТАНДАРТЫГ АЛБАН БАЙГУУЛЛАГА, БҮХ ТӨРЛИЙН ОРОН СУУЦ, ХУДАЛДАА, ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ БАЙГУУЛЛАГУУДАД МӨРДҮҮЛНЭ.

2.1.1.22. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛИЙН ҮЙЛДЛИЙН ЧАДАМЖИЙГ ТОГТООХ ОЛОН УЛСЫН АРГАЧЛАЛЫГ ҮЕ ШАТТАЙГААР НЭВТРҮҮЛЖ, САЛБАР ДУНДЫН НИЙГМИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ НЭР ТӨРӨЛ, ХҮРТЭЭМЖИЙГ НЭМЭГДҮҮЛЖ, МЭДЭЭЛЛИЙН ТЭГШ БАЙДЛЫГ ХАНГАНА.

2.1.1.23. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮНИЙ НИЙГМИЙН ХАЛАМЖ, ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ЧАНАРЫГ САЙЖРУУЛЖ, ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮНИЙ ХӨГЖЛИЙН ТӨВИЙГ ТӨР, ХУВИЙН ХЭВШЛИЙН ТҮНШЛЭЛИЙН ХҮРЭЭНД БҮХ АЙМАГ, ДҮҮРЭГТ БАЙГУУЛНА.

2.1.1.24. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХ ЗОРИЛТЫН ХҮРЭЭНД ӨМЧИЙН ТӨРӨЛ, ХЭЛБЭРЭЭС ҮЛ ХАМААРЧ 25 БА ТҮҮНЭЭС ДЭЭШ АЖИЛТАНТАЙ АЖ АХУЙН НЭГЖ, БАЙГУУЛЛАГА НИЙТ АЖЛЫН БАЙРНЫХАА 4 ХУВИАС ДООШГҮЙ ОРОН ТООНД ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮНИЙГ АЖИЛЛУУЛАХ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙГ ХАНГУУЛНА.

2.1.1.25. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ХӨДӨЛМӨРЛӨХ ЭРХИЙГ ХАНГАЖ, ЦАХИМААР, ЗАЙНААС, ЦАГААР БОЛОН БОГИНО ХУГАЦААНЫ ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭХ, ОРЛОГО ОЛОХ БОЛОМЖИЙГ НЭМЭГДҮҮЛНЭ.

2.1.3. Нийгмийн баталгаа

НИЙГМИЙН ДААТГАЛ

2.1.3.1. ҮНДЭСНИЙ БАЯЛГИЙН САНГИЙН ТОГТОЛЦООГ БЭХЖҮҮЛЖ, ҮНДЭСНИЙ БАЯЛГИЙН САНГААР ДАМЖУУЛАН ЭРҮҮЛ МЭНД, БОЛОВСРОЛ, ОРОН СУУЦЖУУЛАЛТ, ХУРИМТЛАЛЫН ХӨТӨЛБӨРИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЖ, “E-MONGOLIA” ПЛАТФОРМООР ДАМЖУУЛАН ИРГЭН БҮРД ХУРИМТЛАЛЫН ДАНС НЭЭНЭ.

2.1.3.2. НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН ХАМРАХ ХҮРЭЭГ ӨРГӨТГӨЖ, НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ДААТГУУЛАГЧИЙН ЭРЭЛТ, ХЭРЭГЦЭЭНД НИЙЦҮҮЛЭН, ИХ ӨГӨГДӨЛД ТУЛГУУРЛАН, ЦАГ ХУГАЦАА, ОРОН ЗАЙНААС ҮЛ ХАМААРАН ЦАХИМААР АВАХ БОЛОМЖИЙГ БҮРДҮҮЛНЭ.

2.1.3.3. НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН ШИМТГЭЛ ТӨЛСӨН ДААТГУУЛАГЧ БҮРИЙГ “МИНИЙ ТЭТГЭВРИЙН МӨНГӨН ХУРИМТЛАЛ”-ТАЙ БОЛГОЖ, ТЭТГЭВРИЙН ШИНЭЧЛЭЛИЙГ ҮРГЭЛЖЛҮҮЛНЭ.

2.1.3.4. ХАГАС ХУРИМТЛАЛЫН ТОГТОЛЦООНД ШИЛЖИЖ, ТЭТГЭВРЭЭ ӨВЛҮҮЛЭХ, УРЬДЧИЛАН АШИГЛАХ ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫГ ҮЕ ШАТТАЙГААР ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

2.1.3.5. ХУВИЙН НЭМЭЛТ ТЭТГЭВРИЙН ТОГТОЛЦООГ БИЙ БОЛГОХ ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ БҮРДҮҮЛЖ, ИРЭЭДҮЙД АХМАД НАСТНУУД ОЛОН ЭХ ҮҮСВЭРЭЭС ТЭТГЭВЭР АВАХ БОЛОМЖИЙГ БҮРДҮҮЛНЭ.

НИЙГМИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭ

2.1.3.8. ХАЛАМЖААС ХӨДӨЛМӨРТ ШИЛЖИХ БОДЛОГОТОЙ УЯЛДУУЛАН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ, НИЙГМИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ ШИНЭЧИЛЖ, ЯДУУРЛЫГ БУУРУУЛАХ БОДЛОГО БАРИМТАЛНА.

2.1.3.9. ТӨРӨӨС ҮЗҮҮЛЖ БАЙГАА НИЙГМИЙН ХАЛАМЖ, ТУСЛАМЖ, ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ЗӨВХӨН ЗОРИЛТОТ БҮЛЭГТ ЧИГЛҮҮЛНЭ.

2.1.3.10. “ХҮҮХДИЙН МӨНГӨ” ХӨТӨЛБӨРИЙГ ҮРГЭЛЖЛҮҮЛЭН ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

2.1.3.11. ОРЛОГО БАГАТАЙ ИРГЭДИЙН НЭМЭЛТ ОРЛОГЫН ЭХ ҮҮСВЭРЭЭС АВАХ ТАТВАРЫГ БОДЛОГООР БУУРУУЛНА.